

BUXORO VILOYATI
HOKIMLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

DAVLAT TILI - TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY ANJUMANI

21-Oktabr

O'zbek tiliga davlat tili
maqomi berilgan kun
muborak bo'lsin!

BUXORO-2020

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI
BUXORO VILOYAT HOKIMLIGI**

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

BUXORO, 2020-yil, 16-oktabr

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

Зеро, соҳа лингвистикасига киришиш жамият тараққиёти билан амалий боғлиқ. Чунки жамият саломатлиги шахсинг руҳий, жисмоний, маънавий соғломлигига боғлиқ. Демак, бу борада электрон луғат аҳолининг турли тоифа ва қатлам вакиллари билан иш кўрадиган тиббиёт соҳаси мутахассис-ходимлари учун ўз фаолияти жараёнида юксак маданий нутқ кўникмаларига эга бўлишлари ҳамда тил захирасидаги ҳар бир сўздан эҳтиёткорона фойдаланишлари улар касбий маҳоратининг зарурий шарти бўлган лисоний воситаларга масъулиятли ёндашишини талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Қосимов А. Тиббий терминлар изоҳли луғати. Икки жилдлик. 2-жилд. – Тошкент: Абу Али ибн Сино, 2003. – 568 б.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 4-жилд. – Тошкент: ЎзМЭ, 2006. – 671 б.
3. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: ЎзМЭ, 2002. 164 б.
4. Ҳомидий Ҳ., Абдуллаева Ш., Иброҳимова С. Адабиётшунослик терминлари луғати // Н. Маллаев таҳририда. – Тошкент: Ўқитувчи, 1967. – 300 б.

“QO‘Y” LMG I ASOSIDA SHAKLLANGAN O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA VARIANTLILIK

Sharipova Maftuna Jamshidovna,

Davlat tilida ish yuritish asoslarini
o‘qitish va malaka oshirish markazining
Buxoro hududiy bo‘linmasi uslubchisi

ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy maqolada xonaki hayvonlar sirasiga kiruvchi “qo‘y” lug‘aviy-ma‘naviy guruhi asosida shakllangan xalq maqollaridagi variantlilik hodisasi yoritilgan. Leksik variantlar o‘z ichida so‘z turkumlari bo‘yicha guruhlariga ajratilgan. Paremlar badiiy asarlardan olingan parchalar orqali izohlangan.

O'zbek tilshunosligida iboralarda variantlilik hodisasi professor Sh.Rahmatullayev [1,264], maqollarda variantlilik hodisasi filologiya fanlari doktori B.Jo'rayeva [2,67] tomonidan tadqiq etilgan.

Maqollardagi variantlilik hodisa 2 guruhga bo'lib o'rganiladi:

1. Leksik variantlar.
2. Grammatik variantlar [2,67].

Leksik variantlar maqol leksik tarkibidagi o'zgarishning xarakteriga qarab, uch turli bo'ladi [2,67]:

1. So'z yoki so'zlarni almashtirish bilan yuzaga keladigan turi – leksik almashtirish.
2. So'z yoki so'zlarni qo'shish bilan yuzaga keladigan turi – leksik qo'shish.
3. So'z yoki so'zlarni tashlash bilan yuzaga keladigan turi – leksik tashlash.

Leksik almashinuvda maqol tarkibidagi ayrim so'zlar almashadi.

Bir qo'chqorning *shoxi singuncha*,

Yuzta *qo'yning* boshi ketadi [3,48].

Bir qo'chqorning *boshi ketguncha*, ming *sovluq* boshi ketadi [3,48];

Bir qo'chqorning boshi ketguncha, necha *to'qlining* boshini yeydi [3,48].

Bir qo'yning boshi ketguncha, necha qo'chqorning boshi ketadi [4, 234].

"Bir qo'chqorning boshi ketguncha, minglab qo'yning boshi kesilar emish, deb ayt domlangga! – dedi [5,160].

So'z almashtirish natijasida hosil bo'ladigan variantlarni qaysi so'z turkumiga mansubligiga ko'ra [2,67] quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin:

1. Ot komponentni almashtirishga asoslangan variant.

1) iste'mol mahsulotlari nomining almashinuviga asoslangan variant:

Qo'noq qo'ydan ham yuvosh, *moy* bersang ham yeyaveradi [4, 235].

Qo'noq qo'ydan ham yuvosh, *quyruq* bersang ham yeyaveradi.

Ko'ngli oq qo'ydan ham yuvosh, *moy* bermasang ham yeyaveradi [6, 211].

– *Qo'noq qo'ydan ham yuvosh, quyruq bersang ham yeyaveradi, – dedi* [11,317].

Ho'kizning o'tini yeb, *toyning* qilig'ini qilma [12,209].

Ho'kizning o'tini yeb, *qo'yning* qilig'ini qilma [6,211].

2) Ot va sifat komponentni almashinuviga asoslangan variant:

Qo'y semizi qo'ychidan, To'y *tamiz*[13,655]i – to'ychidan [4,476].

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

Tamiz – imtiyoz berish; farqlash, sog'lom fikr; fahm-farosat. O'z biligi, aqli, farosati bilan tegishlicha ish tutish qobiliyati; fahm-farosat. Tamiz [7,147] – idrok, fahm demakdir.

Qo'y semizi qo'ychidan, To'ysemizi – to'ychidan [6,211].

2. Sifat komponentni almashtirishga asoslangan variant

Semiz qo'yning umri *qisqa* [3,367].

Semiz qo'yning umri *kalta* [4,398].

3. **Son komponentni almashtirishga asoslangan variant** (bunda "qo'y" LMGi boshqa zoonim nomlari bilan variantlilik hosil qiladi):

Bo'ri qarisa ham *bitta* qo'yga kuchi yetar [6,209].

Bo'ri qarisa ham *bir* qo'y olar kuchi bor [3,75].

Ming qo'ylining bir qo'yliga ishi tushadi.

Qirq otliqning ishi bir eshakliga tushibdi;

Qirq eshaklikning ishi bir eshaklikka tushibdi.

– *Yo falak!..*

Dunyoning ters kelganini ko'ring endi!..

Ming qo'ylining ishi bir qo'yiga tushadi, deganimi bu? Yoki har zamonda bir zamon deganimi [9,104]?..

4. Fe'l komponentni almashtirishga asoslangan variant:

Ikki qo'chqorning boshi bir qozonda *qaynamas*;

Ikki qo'chqorning boshi bir qozonda *pishmaydi* [3,48].

5. Ot, fe'l, sonkomponentlarni almashtirishga asoslangan variant:

Bir qo'chqorning *shoxisinguncha, yuztaqo'yning* boshi ketadi.

Bir qo'chqorning *boshi ketguncha, ming sovlug* boshi ketadi.

6. Ravish komponentni almashtirishga asoslangan variant:

Qo'ychivon *ko'p* bo'lsa, qo'y harom o'lar;

Qo'ychivon *mo'lbo'lsa*, qo'y harom o'lar.

Xo'blar tiyg'i yetishmasdin burun bu zor o'lar,

Chin emishkim, bo'lsa ko'p qassob, qo'y murdor o'lar.

(Navoiy) [3,502].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек фразеологиясининг баъзи масалалари. Тошкент: Фан, 1966. – 264б.
2. Жўраева Б. Мақолнинг ёндош ҳодисаларга муносабати ва маъновий хусусиятлари. Тошкент:Фан, 2007, – Б. 67.
3. Шомақсудов. Ш., Шораҳмедов. Ш. Ҳикматнома. Тошкент: 1990, 48 бет.

Buxoro davlat universiteti

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

BUXORO, 200117, M.IQBOL ko'chasi, 11-uy

2020